

Давиденко В. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ВЛАСНОСТІ

CRIMINAL LEGAL MECHANISM TO ENSURE THE PROTECTION OF THE RIGHT OF AUTHORITY

Розглядається кримінально-правовий механізм забезпечення охорони власності в Україні. У чинному законі про кримінальну відповідальність реалізовано принцип рівності захисту всіх форм власності.

Ключові слова: кримінально-правовий механізм, охорона, захист, власність.

Рассматривается уголовно-правовой механизм обеспечения охраны собственности в Украине. В действующем законе об уголовной ответственности реализован принцип равенства защиты всех форм собственности.

Ключевые слова: уголовно-правовой механизм, охрана, защита, собственность.

The criminal legal mechanism of ensuring the protection of property in Ukraine is considered. In the current law on criminal responsibility, the principle of equality of protection for all forms of property is implemented.

Key words: criminal legal mechanism, protection, protection, property.

Основу функціонування будь-якого суспільства становлять відносини власності. Основні засади права власності встановлені Конституцією України. У ст. 41 зазначено, що кожен має право володіти, користуватися, розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності [1]. Право володіти своєю власністю закріплено також і в ст. 17 Загальної Декларації ООН із прав людини, ст. 1 Першого протоколу Європейської конвенції захисту прав і основних свобод людини, що дає можливість вважати таке право одним з основних прав людини [2].

Розвиток суспільства неможливий без забезпечення належного захисту власності, прав власника від будь-яких незаконних посягань. Обов'язок захисту й охорони власності лежить на державі. Способи захисту й охорони власності, які передбачені законодавством, різноманітні і забезпечені нормами конституційного, адміністративного, сімейного, цивільного та кримінального права. Але тільки кримінально-правові норми спрямовані на забезпечення охорони власності від злочинів, які у системі правопорушень є найбільш небезпечними.

У період загострення економічної та політичної ситуації в Україні значно збільшилася кількість кримінальних правопорушень. Також зросла і кількість злочинів проти власності. У 2015 році їх було зареєстровано 362 313, що становить 64,1 відсотка від загальної кількості кримінальних правопорушень. У 2016 році було вчинено 405 549 кримінальних правопорушень проти власності, і це становить уже 68,4 відсотка від кількості всіх кримінальних правопорушень. Подібна ситуація спостерігалася і в минулих роках.

Значна поширеність злочинів проти власності зумовлює велику увагу до цієї ситуації з боку не

тільки представників правоохоронних органів, але й науковців, які досліджують цю проблематику. Найбільш вагомий внесок у розвиток та формування теоретичних поглядів у сучасний період здійснили такі вчені, як П.П. Андрушко, Н.О. Антонюк, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, П.С. Берзін, А.М. Бойко, І.Г. Богатирьов, В.І. Борисов, Я.М. Брайнін, Л.П. Брич, П.А. Воробей, С.Б. Гавриш, В.О. Глушков, В.К. Гришук, Н.О. Гуторова, О.М. Джужа, Ю.А. Дорохіна, О.О. Дудоров, В.П. Ємельянов, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, В.В. Кузнецов, Є.В. Лашук, С.Я. Лихова, М.І. Мельник, П.П. Михайленко, А.А. Музика, В.О. Навроцький, Б.С. Нікіфоров, П.В. Олійник, В.І. Осадчий, М.І. Панов, О.Я. Светлов, Є.Л. Стрельцов, О.В. Смаглюк, М.С. Таганцев, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, В.О. Туляков, В.І. Тютюгін, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.Б. Харченко, Н.М. Ярмиш, С.С. Яценко та інші. Негативна тенденція зростання злочинів у країні та злочинів проти власності зокрема свідчить про необхідність продовження теоретичних досліджень для підвищення правозастосовної діяльності щодо кримінально-правової охорони власності в Україні.

Як вже було зазначено, захист права власності здійснюється нормами конституційного, адміністративного, цивільного, сімейного та кримінального права. Так, наприклад, відповідно до Глави 29 Цивільного кодексу України власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення нею дій, які можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню [3]. Власник, права якого порушені, має право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди, має право витребувати

своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним; має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпоряджання своїм майном; може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності (статті 386, 387, 391, 392 Цивільного кодексу України) [3]. Таким чином, вагомим складником цивільно-правового захисту права власності є дії власників, спрямовані на відновлення порушеного права власності, усунення перешкод у здійсненні ними права користування та розпоряджання своїм майном.

У ч. 6 і ч. 7 ст. 319 ЦК зазначається, що держава не втручається у здійснення власником права власності. Діяльність власника може бути обмежена чи припинена або власника може бути зобов'язано допустити до користування його майном інших осіб лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Згідно з ч. 2, ч. 3 ст. 321 ЦК особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом, а примусове відчуження об'єктів права власності може бути застосоване лише як виняток із мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості (крім випадків реквізиції майна в умовах воєнного або надзвичайного стану). Реалізація та забезпечення цих прав є важливим для українського суспільства. Їх порушення розглядається як суспільно небезпечне діяння, за яке передбачено суворе покарання.

Однак застосування кримінальних норм повинно розглядатися як останній засіб реалізації функцій державно-правового механізму забезпечення права власності. Тобто кримінально-правові можливості держава повинна використовувати тільки після того, як вона вже вичерпала усі можливості для подолання негативних діянь.

Кримінальний кодекс України (надалі КК України) визначає серед основних завдань правове забезпечення прав власності (ст. 1 КК України) [4].

У чинному КК України відповідальність за злочини проти власності закріплено в розділі VI «Злочини проти власності» Особливої частини (статті 185–191). Передбачення в одному розділі Особливої частини КК відповідальності за всі посягання на власність незалежно від її форми забезпечує всім суб'єктам права власності однаковий кримінально-правовий захист, як того вимагають Конституція України та закони України. Це забезпечує реалізацію гарантії рівності захисту всіх форм власності – встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти власності незалежно від того, на яку форму власності було вчинено посягання.

Необхідно зазначити, що це стало можливим тільки із прийняттям у 2001 році чинного Кримінального кодексу. У Кримінальному кодексі 1960 року право власності охоронялося двома різними главами його Особливої частини – главою II «Злочини проти

державної і колективної власності» та главою V «Злочини проти індивідуальної власності громадян». При цьому покарання за злочини проти державної і колективної власності були більш суворими, ніж покарання за аналогічні діяння, вчинені щодо індивідуальної власності громадян. Крім того, способи окремих посягань на державну і колективну власність у КК 1960 року було виписано більш детально, ніж способи аналогічних посягань на індивідуальну власність громадян [5, с. 427–428].

Така диференціація покарання залежно від форми власності була передбачена ще українськими кримінальними кодексами, прийнятими у 1922 році та 1927 роках. Кодекс закріплював більш суворе покарання за посягання на державну власність порівняно зі злочинами проти особистої (індивідуальної) власності громадян.

Але саме третій, останній Кримінальний кодекс УРСР, який набрав чинності 1 квітня 1961 року, відобразив історичний факт перетворення соціалістичної (державної) власності на панівну форму власності в УРСР. Так, глава КК УРСР «Злочини проти соціалістичної власності» була розміщена до глави «Злочини проти особистої власності громадян», чим наголошувалося на пріоритетності державної форми власності. Це підтверджувалося й у більш широкій і докладній регламентації посягань (передбачені були і суворіші санкції), їх способів саме на соціалістичну (державну, колективну) власність, ніж на особисте (індивідуальне) майно громадян [6, с. 23].

Досліджуючи генезис законодавства щодо кримінально-правової охорони власності, Ю.А. Дорохіна запропонувала таку періодизацію витоків та становлення законодавства щодо кримінально-правової охорони власності:

– перший період (із середини X століття до першої половини XIX століття) – премодерну, період становлення інституту злочинів проти власності в умовах феодальної системи, характерною ознакою якого є зародження основ кримінально-правової охорони відносин шляхом формування першої системи злочинів проти власності;

– другий період (із першої половини XIX століття до 1917 р.) – модерну, період формування системи кодифікованого кримінального права, зумовленого лібералізацією законодавства. Для цього періоду характерною особливістю було розширення системи злочинів проти власності та їх класифікації;

– третій період (із 1917 р. до 1991 р.) – егалітарний, період утворення нормативної бази кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму, який характеризувався значною трансформацією системи злочинів проти власності. Провідною ідеєю цього періоду був пріоритет захисту державного та колективного інтересів, що привело до наявності двох по суті однакових систем злочинів проти власності. Цей процес істотним чином вплинув і на визначення кола карних діянь, і на вдосконалення визначень ознак окремих складів злочинів проти власності, способів їх учинення, призначення покарання за них тощо;

– четвертий період (із 1991 р. до 2001 р.) – період початку вітчизняної лібералізації кримінального законодавства, який завершився прийняттям КК України 2001 р. Цей період характеризувався переходом (шляхом поступових змін) від кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму, до законодавства, побудованого на ліберальних принципах;

– п'ятий період (із 2001 р. і до сьогодні) – сучасний неоліберальний період, який характеризується поглибленим правовим регулюванням відносин власності на основі ліберальних принципів та зумовлений потребою подальшого удосконалення доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності [6, с. 25–26].

Таким чином, можна зазначити, що формування кримінального законодавства на ліберальних принципах та відсутність диференціації кримінальної відповідальності за злочини проти власності залежно від суб'єкта є позитивним аспектом.

Однак ще немає єдиної позиції щодо вирішення дискусійних питань, пов'язаних зі злочинами проти власності, і це спричинює неоднакове застосування норм КК України під час кваліфікації злочинів проти власності, створює плутанину у процесі визначення певних ознак складів злочинів [7, с. 15].

Спеціальні питання кваліфікації та призначення покарання за злочини проти власності, тлумачення певних термінів і понять, відмежування цих посягань від інших злочинів розкриті передусім у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10. Так, у ст. 2 зазначеної постанови надається роз'яснення предмету злочинів проти власності: це «майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо, а також право на майно та дії майнового характеру, електрична та теплова енергія. Якщо за викрадення, заволодіння, привласнення, знищення, пошкодження та інші діяння щодо певного майна, предметів або засобів (наприклад, вогнепальна зброя, наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, радіоактивні матеріали тощо) відповідальність передбачено за статтями, які містяться в інших розділах Особливої частини Кримінального Кодексу України, то такі діяння мають кваліфікуватися за цими статтями і додаткової кваліфікації за відповідними статтями розділу VI Особливої частини КК не потребують» [8].

У розділі VI «Злочини проти власності» передбачена відповідальність за такі злочини, як крадіжка (ст. 185 КК), грабіж (ст. 186 КК), розбій (ст. 187 КК), вимагання (ст. 189 КК), шахрайство (ст. 190 КК), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК), заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК) та інші. Необхідно зазначити, що кримінально-правовий механізм захисту права власності не обмежується тільки цим розділом. Так, у розділі VII міститься ст. 206-2, що передбачає відповідальність за протиправне заволо-

діння майном підприємства, установи, організації. Також в інших розділах особливої частини кримінального кодексу містяться такі склади злочинів, як «незаконне заволодіння транспортним засобом» (ст. 289 КК), «умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу» (ст. 347 КК), «викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» (ст. 308 КК), «викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням» (ст. 313 КК), «умисне знищення або пошкодження майна журналіста» (ст. 347-1 КК), «умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок» (ст. 352 КК), «умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного» (ст. 378 КК), «умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи» (ст. 399 КК), «умисне знищення або пошкодження військового майна» (ст. 411 КК), «необережне знищення або пошкодження військового майна» (ст. 412 КК) [4]. Об'єктом посягання в зазначених злочинах також є право власності.

Аналізуючи правовий механізм забезпечення охорони власності, важливо акцентувати увагу на праві власності народу України, що поставлене під охорону держави. У ст. 13 Конституції передбачено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які перебувають у межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу [1]. Так, у розділі VIII «Злочини проти довкілля» (ст.ст. 236–254 КК) містяться склади злочинів, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення дій, що приводять до порушення права власності народу України. Це, наприклад, «порушення правил екологічної безпеки» (ст. 236 КК), «забруднення або псування земель» (ст. 239 КК), «незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель» (ст. 239-1 КК), «незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах» (ст. 139-2 КК), «знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» (ст. 245 КК), «незаконна порубка лісу» (ст. 246 КК), «умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду» (ст. 252 КК) та інші [4].

Зазначені правові норми передбачають кримінальну відповідальність за порушення права народу України вільно і самостійно володіти, користуватися і розпоряджатися природними ресурсами в межах державної території та забезпечувати їх використання в національних інтересах країни.

Однак, незважаючи на загалом позитивну оцінку нормотворчої діяльності, пов'язаної із захистом

права власності в Україні, ще залишаються проблемними питання застосування кримінально-правових норм під час кваліфікації злочинів проти власності, визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак складів злочинів. Тому є потреба у проведенні комплексного наукового аналізу криміналь-

ного законодавства, практики реалізації його норм і подальшому розробленні шляхів оптимізації законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти власності. Важливим є питання удосконалення кримінально-правових засад протидії злочинності проти власності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254/96-ВР (із змінами та доповненнями на 30.09.2016 р.) // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. // Голос України від 10.12.2008 р. – № 236.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV : станом на 19.07.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом 04.08.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Дудоров О.О., Мельник М.І., Хавронюк М.І. Злочини у сфері підприємництва: навч. посібник / За ред. Хавронюка М.І. – К.: Атіка, 2001. – 780 с.
6. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження: [монографія]/ Ю.А. Дорохіна. – Київ: Київ.нац.торг.-екон. ун-т, 2016. – 744 с.
7. Кримінально-правова охорона власності : навч. посібник / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с.
8. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.